

Tate Modern in London, the Mecca of art and the artworld — would go back to their status of «single» pieces. The ambition of offering a cross-field dialogue appears therefore to be an ideal not so easily delivered in practice, and maybe even endangered from within, manifesting itself as a polite desire to

render an overall sense of exchange to an otherwise disparate sum of theoretical positions.

Sabina Dorneanu

Universitat Autònoma de Barcelona

CATALÀ DOMÈNECH, Josep M. (2010)
La imagen interfaz: Representación audiovisual y conocimiento en la era de la complejidad
 Bilbao: Universitat del País Basc, 391 p.

La revista *Time* va dedicar la primera portada de 1983 a l'ordinador. Per primera vegada en la història del magazín, la portada que havia de mostrar el personatge de l'any no anava dedicada a una persona, sinó a una màquina. Naturalment, la importància que concedia aquesta coneguda publicació a l'ordinador no es referia només a l'utensili electrònic, sinó, sobretot, a la seva capacitat de sintetitzar els trets fonamentals d'una nova època. L'ordinador com a interfície sobre la qual s'han pogut construir models discursius com ara l'hipertext, el World Wide Web i la imatge digital (de naturalesa ben diferent de la imatge analògica) és un símbol tant de la transformació del nostre entorn tècnic com de models nous de representació de la realitat, d'estructuració del saber, de fonamentació de valors morals, polítics i ideològics de la nostra societat global i, al cap i a la fi, d'una nova manera de pensar pròpia de l'ésser humà en l'anomenada «postmodernitat». O aquest és, si més no, l'abast filosòfic i antropològic de la forma interfacial que Josep M. Català Domènech defensa a *La imagen interfaz: Representación audiovisual y conocimiento en la era de la complejidad*.

Josep M. Català és catedràtic de Comunicació Audiovisual a la UAB i un dels pocs experts en teoria de la imatge

que encara defensen les ciències de la comunicació com la més humanística de totes les disciplines, com aquella part del saber que, per no caure en la perversitat del pensament tecnocràtic i la deshumanització actual de les ciències socials, ha de recuperar la reflexió filosòfica en tots els seus àmbits (epistemològic, ètic i estètic). A partir d'algunes de les seves darreres obres, generalment erudites i extenses, com ara *La imagen compleja* (2005) i *La forma de lo real* (2008), es pot albirar una idea del seu projecte de sistematitzar la concepció de la imatge i de la cultura visual que correspon a la nostra època. *La imagen interfaz*, que recull força reflexions de les seves obres anteriors, constitueix una passa més en la culminació d'aquesta teoria. L'autor hi desenvolupa una epistemologia de la interfície d'àmplies resonàncies i aplicacions, tan àmplies que en realitat podrien presentar-se com una filosofia de la interfície que inclou una ètica i una estètica. Alhora, dóna resposta a les múltiples qüestions que s'hi relacionen (desaparició de l'escriptura, pensament visual, hiperrealitat, narrativa dels videojocs, etc.), i no estalvia esforços ni pàgines a passar revista a les darreres aportacions dels teòrics en aquest àmbit. Llàstima que aquesta complexitat de temes i de nivells de discurs, que s'ordena

en un avenç lògic dels arguments, no inlogui també més jerarquització dels diversos nivells temàtics o una estructura menys lineal (potser més interfacial?). Això hauria millorat notablement la possibilitat d'orientar-se i de navegar per les diferents capes de l'obra. (Sigui dit de passada pel que fa a l'edició, un índex onomàstic i temàtic seria molt útil, i una revisió ortogràfica no automàtica, absolutament necessària: els ordinadors encara no saben llegir.)

L'obra s'estructura en tres grans moments: el primer és de caire metodològic, el segon desenvolupa una teoria (aplicada) de la interfície i, finalment, un extensíssim epíleg disserta sobre el rerefons moral, polític i ideològic de les ciències de la comunicació. A aquest darrer ja no ens hi referirem aquí. Només direm que empatitzem amb la conclusió sobre les nefastes conseqüències que comporta la complexitat de les ciències de la comunicació amb el pensament tecnocràtic postcapitalista, així com la necessitat de replantejar una ètica en aquesta disciplina.

Pel que fa a les qüestions de mètode, no li deu faltar raó a Josep M. Català quan retreu a les ciències de la comunicació l'empirisme estèril (p. 54) i el fonamentalisme metodològic (p. 35 s.) en què cauen les seves investigacions. Malgrat això, tal com es formulen aquestes generalitzacions, sembla que tendeixin a la provocació o a una descurada simplificació. L'autor se situa metodològicament en la línia d'Edgar Morin, en un posicionament metodològic transteòric «que seria equivalent a la transdisciplinarietat» (p. 46) i que parteix d'una multidisciplinarietat. Defensar una metodologia inherent al pensament complex és segurament el més coherent per a una teoria de la interfície que presenta la imatge com una estructura complexa i multidimensional. Cal assenyalar, però, que aquesta no serà ben bé la metodologia que ell seguirà en el seu discurs, el qual

es basa en el comentari pacient i argumentat d'altres fonts, tant de la història de la filosofia i de les ciències cognitives, com de la sociologia i de l'audiovisual. Com a bon pensador, ell fa teoria en un sentit clàssic, aporta la seva reflexió a les ciències de la comunicació per tal que «no escape la reflexió a la empiria, ni la empiria a la reflexió, éste debe ser el lema de la metodología trans-epistemológica» (p. 55).

En el segon moment, la tasca filosòfica fonamental de l'obra consisteix a desenvolupar una teoria pròpia del que ell anomena «model mental antropològic» (capítol II) i a defensar la interfície com el model dominant actual (capítol III). Tot seguit, ho posa en consonància amb els desenvolupaments històrics de la tecnologia (capítol IV) i amb una nova concepció del subjecte (capítol V). Finalment, descriu una fenomenologia de la interfície (capítol VI) i analitza algunes de les seves aplicacions més significatives en el nostre paisatge mediàtic actual (capítol VII).

Josep M. Català manlleua el terme «model mental» de les ciències cognitives (Johnson-Laird), amb el sentit que es tracta d'una eina psicològica que «ayuda a pensar el mundo» (p. 77). Prenent un *abstract* acadèmic i un article del web de la BBC, l'autor es queixa que aquestes presumptes ciències confonen el cervell amb la ment (p. 67) i que, en la reflexió sobre els models mentals, és necessari tenir un esperit més humanístic. Cal pensar aquest fecund concepte en un sentit més ampli i, en aquesta línia, Català troba analogies amb el caràcter històric de la forma simbòlica de Cassirer, amb la condició cultural de les mentalitats de Le Goff, amb l'inconscient col·lectiu de Jung, amb la materialitat enunciativa de l'*episteme* de Foucault i amb els paradigmes de Kuhn. El model mental antropològic de Català consisteix, per dir-ho en altres paraules, encara que no més rigoroses, en una estructura sim-

bòlica construïda que exerceix com a mediació en la construcció de la realitat en una societat determinada. Per tant, és prèvia a la cultura i al fonament d'aquesta.

L'adjectivació «mental» per a la mediació gnoseològica entre l'ésser humà i la realitat que proposa Català no va en detriment d'una condició espacial i visual essencial: «[...] otra de las cualidades que discrimina los modelos mentales antropológicos es que su esquematismo, como veremos, es más de carácter visual que conceptual: las distinciones en ellos no se establecen mediante estructuras basadas en cambios conceptuales, sino a partir de las formas de observar estos cambios. Podríamos decir, pues, que se trata de establecer una verdadera [sic] teoría de las *formas de observar*» (p. 120). L'avantatge amb què juga aquesta definició del model mental antropològic resideix en el fet que, en posseir un caràcter espacial, la interfície també pot prendre existència material sense modificar la seva naturalesa, tal com ho fa amb les interfícies tecnològiques (ordinadors, mòbils, etc.): «El concepto de espacio mental [del model mental] es por lo tanto necesario para comprender el concepto de interfaz que lo hace visible, que lo vuelca en el mundo. Las interfaces son, por consiguiente, la materialización de un espacio mental que se ha hecho externo y directamente operativo» (p. 100). Tot seguit continua una sèrie de reflexions sobre la ubicació d'aquests espais mentals que desemboca en analogies com ara la de la ubiqüitat divina. No acabem d'entendre la necessitat d'aquestes reflexions. Potser hauria estat més apropiat insistir en la naturalesa estructural i arquitectònica del model mental, que assenyalava la funcionalitat d'estructures relacionals (entre objectes, persones, idees, imatges, etc.) pròpies de xarxes o programari sense que aquests hagin d'ocupar espais físics concrets.

L'abast antropològic del model mental es desenvolupa en el capítol III a partir

de la idea de Derrick de Kerckhove del teatre grec com a model del primer espai mental occidental (p. 23). Aquest model mental s'imposa a la Grècia clàssica a l'època daurada de la tragèdia i s'estableix com un model d'ordenació social que controla els rituals religiosos arcaics interposant una distància entre la representació i el públic, entre la realitat i la ficció (p. 127). Es determina, així, com es pot observar en l'exemple paradigmàtic de la caverna platònica —també d'estructura teatral—, tota una concepció i organització de la representació, del saber, de l'exercici d'un poder i de l'ordenació de les relacions socials.

J. M. Català explica que, a partir de l'època moderna, s'imposa un segon model mental que es pot caracteritzar a partir de la *camera obscura* i que està basat en el model mecanicista de coneixement, els estudis anatòmics de l'ull i l'aplicació de l'òptica a la visió. Neix així una nova comprensió de la visió, que, a partir de la modernitat, és la base del coneixement: «La actitud espectral que en el modelo de Platón era considerada negativa, ahora, en los siglos XVII y XVIII, se ha convertido en natural: la *camera obscura* ha retrocedido hasta situarse en el *interior* del hombre, configurando la forma de su mente. Ya no es el hombre el que se encuentra dentro de la caverna, prisionero de su disposición, sino que la caverna está en el *interior* del hombre y constituye la estructura básica que sustenta su conocimiento del exterior» (p. 133). En aquesta mecanització de la visió, la subjectivitat queda exclosa de l'acte de coneixement.

El model mental de la interfície, que ofereix els primers símptomes importants a principis del segle XX amb la teoria quàntica, dotarà les idees d'una naturalesa més visual, de tal manera que el coneixement acabarà esdevenint imatge. Cognitivament, la interfície pot generar representacions sintètiques de diverses imatges, dades, conceptes i textos, amb

la qual cosa es genera una nova entitat, tant visual com racional, en què una dimensió és inseparable de l'altra.

Una de les conseqüències epistemològiques principals d'aquest model mental antropològic és que ni separa la ficció de la realitat (teatre) ni converteix les imatges en ombres de la ment, sinó que aboca a l'exterior la facultat de la imaginació, la corporifica en un dispositiu espacial «operable i manipulable» (p. 152), que genera una infinitat d'espais (vegeu, per exemple, finestres emergents i estructura hipertextual) que es despleguen i es repleguen en capes i plecs de nombre i complexitat creixents. Aquesta organització de la informació és ja, per si mateixa, una forma de coneixement específica, la forma de coneixement pròpia de la nostra època, segons l'autor.

Català argumenta que la interfície comporta una recuperació del vessant actiu del subjecte en el coneixement. No acabem d'entendre gaire bé l'argumentació per arribar a aquesta conclusió (i que ningú pensi que la presència de Heidegger en aquest fragment hi té res a veure...): «el sujeto se incorpora en la propia imagen del conocimiento, que resulta de la fusión de sí mismo con la representación subjetivada. El sujeto se vuelve objeto y el objeto sujeto en un continuo plegarse y replegarse» (p. 143). La interfície suposa l'acompliment de la romàn-

tica reivindicació de la filosofia idealista passada pel filtre de la mentalitat postmoderna: al cap i a la fi, una resposta força més seriosa als somnis d'alguns de submergir-se per sempre més en una realitat virtual hedonista i mistificada.

Les interfícies actuals que descriu Català són molt més creatives i interessants que el simple PC: el film d'assaig, les instal·lacions d'art a les galeries, els videojocs, els Media Labs. En relació amb això darrer, ell proposa Media Labs hermenèutics, en què investigadors especialitzats de diverses disciplines i altres agents socials generarien representacions visuals d'enorme complexitat i operativitat sobre diferents aspectes de la realitat (p. 302 s.).

En aquesta proposta, optimista però perfectament plausible, un punt negre amenaça de convertir-se en plena foscor. En la fenomenologia de la interfície, Català no dedica cap moment a analitzar el «fora de camp» de la nova imatge. Potser formarà part d'un proper estudi? O potser no hi ha cap espai existencial que pugui escapar de la representació audiovisual interfacial? Hem estat engolits pels nous dispositius tecnològics?

Pol Capdevila

Universitat Pompeu Fabra

